

НАЗВИ СТЕГНОВОГО ОДЯГУ ЗА ПИСЬМОВИМИ ДЖЕРЕЛАМИ XVI—XVIII СТОЛІТЬ

Оксана КОСМІНА

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8382-7438>

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут народознавства НАН України,

відділ історичної етнології,

проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,

e-mail: kosminaoksana@gmail.com

На основі письмових джерел XVI—XVIII століть у статті розглянуті терміни, що позначають різні види жіночого і чоловічого стегнового одягу. *Актуальність теми* статті зумовлена написанням термінологічного словника одягових термінів, які фіксуються в письмових джерелах того часу. На сьогоднішній день видання такого словника буде важливим джерелознавчим підґрунтям для багатьох досліджень в галузі історичних та мистецтвознавчих студій.

Об'єкт дослідження — терміни стегнового одягу. *Мета публікації* — на основі письмових згадок в джерелах з XVI по XVIII століття дати уявлення про зміну одних елементів одягу і сталість інших. Це, в свою чергу, дає можливість аргументовано говорити про зміну моди, про іноетнічні запозичення, про сталість традицій.

Перші згадки в письмових джерелах говорять нам про побутування певного елемента одягу, а за його етимологією можна простежити, якими шляхами позначені ними види одягу потрапили у матеріальну культуру українців.

Результатом цих джерелознавчих розвідок став перелік таких термінів стегнового одягу: запаска, плахта, фартук, сподниця, саян, андарак, хусти в жіночому вбранні, та портки, убранє, штани, шаровари, плюдри в чоловічому вбранні.

Ключові слова: термінологія, одяг, тканина, крій.

Oksana KOSMINA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8382-7438>

Candidate of historical sciences,

Doctor of Philosophy, Researcher fellow of department

of Historical Ethnology of the Institute of Ethnology

The National Academy of Sciences of Ukraine,

15, Svobody Avenue, 79000, Lviv, Ukraine

e-mail: kosminaoksana@gmail.com

NAMES OF THIGHS CLOTHES BY WRITTEN SOURCES OF THE XVI—XVIII CENTURIES

On the basis of written sources of the XVI—XVIII centuries, the article describes the terms denoting different types of female and male thigh clothing.

The relevance of the article is due to the writing of a terminology dictionary of clothing terms, which are recorded in written sources from X to XVIII century. To date, the publication of such a dictionary is an important source of research for many studies in the field of historical and art studies. It is also relevant enough for the now popular reconstruction movement, for the work of artists in the preparation of filming historical films, the creation of images of theatrical art. Knowledge about certain items of clothing will help to eliminate disputes about certain items and time of their appearance in the clothing culture of Ukrainians.

The purpose of the publication. On the basis of written references in sources from the XVI to XVIII century to give an idea of the change of some items of clothing and the constancy of others. Which in turn gives us the opportunity to reasonably speak about the change of fashion, about inethnic borrowings, about the sustainability of traditions. The first mentions in written sources tell us about the existence of a certain element of clothing, and its etymology makes it possible to trace the ways in which the types of clothing indicated by them have got into the material culture of Ukrainians. From the descriptions of certain items, we will also learn about the fabrics from which the garment was made, its cut and decoration, color. Mentions of one thigh outfit together with other types of shoulder wear give us an idea of the ensemble of the suit as a whole. Some of the items in the thigh wear radically change the preferences of a particular community, and from the status of exotic inethnic borrowings become a national symbol or ethnic marker.

The result of such sources of research was a list of such terms of the thigh clothing as: zapaska, plachta, apron, skirt, sajan, andarak, chusty in women's clothing and portky, ubranie, pants, charovary, pludry in men's clothing.

Keywords: terminology, clothing, fabric, cut.

Вступ. Письмові джерела XVI—XVIII ст. містять згадки про різні види вбрання, серед яких можна виділити цілу низку термінів на позначення стегового одягу. При його описі переважно фіксується матеріал виготовлення, оздоблення, колір. Згадки того чи іншого стегового вбрання разом з іншими видами плечового одягу дають нам уявлення і про ансамбль костюма в цілому. Якість і коштовність тканини, як і у випадку з іншими видами вбрання, дає нам також інформацію про майновий стан його власника.

Актуальність теми статті зумовлена написанням термінологічного словника одягових термінів, які фіксуються в письмових джерелах окресленого періоду. На сьогоднішній день видання такого словника буде важливим джерелознавчим підґрунтям для багатьох досліджень в галузі історичних та мистецтвознавчих студій. Також це є достатньо актуальним для популярного нині реконструкторського руху, для роботи художників в підготовці зйомок історичних фільмів, створенні образів сценічного театрального мистецтва. Знання про певні елементи одягу сприятимуть усуненню суперечок про певні елементи та час їхньої появи в одяговій культурі українців.

Мета публікації — на основі письмових згадок в джерелах XVI—XVIII ст. дати уявлення про зміну одних елементів одягу і сталість інших. Це, в свою чергу, дає нам можливість аргументовано говорити про зміну моди, про іноетнічні запозичення, про сталість традицій. Перші згадки в письмових джерелах говорять нам про побутування певного елемента одягу, а його етимологія дає можливість простежити, якими шляхами позначені ними види одягу потрапили у матеріальну культуру українців. З описів певних предметів ми дізнаємось про тканини, з яких був пошитий одяг, його крій та оздоблення, колір. Згадки того чи іншого стегового вбрання разом з іншими видами плечового одягу дають нам уявлення і про ансамбль костюма в цілому. Деякі з предметів стегового одягу докорінно змінюють уподобання певної спільноти і зі статусу екзотичних іноетнічних запозичень переходять в національний символ або етнічний маркер.

Результатом цих джерелознавчих розвідок став перелік таких термінів стегового одягу: запаска, плахта, фартух, сподниця, саян, андарак, хусти

в жіночому вбранні, та портки, уброне, штани, шаровари, плюдри в чоловічому вбранні.

Основна частина. Стегновий одяг, як ніякий інший вид вбрання, чітко поділявся на жіночий та чоловічий.

У джерелах XVI—XVIII ст. згадуються такі терміни **жіночого стегового вбрання**: запаска, плахта, фартух, сподниця, саян, андарак, хусти.

За кроєм жіночий стеговий одяг можна поділити на незшитий (виготовлений з одного шматка тканини) і зшитий (виготовлений з кількох зшитих шматків). До незшитого поясного вбрання ми відносимо запаску і фартух. Також можна виділити і перехідний конструктивний тип, який представляв собою напівзшитий одяг (до нього належить плахта).

Запаска — жіноче поясне вбрання, виконує ті ж функції, що й фартух. Термін походить від «пас» (праслов'янське ројас «пояс») [1, с. 303, 549]. В джерелах термін «запаска» вперше зустрічається у XVII ст. [2, с. 42]: «и мне дал запаску зеленую...» (1660 р.) [3, с. 109], але найбільше згадок датується XVIII ст. Її одягали поверх спідниці або плахти: «взявши плахту и запаску... пошла до церкви» (1717 р.) [4, с. 91]. Вона фігурує в описах жіночого майна різних соціальних груп: селян, містян, козацької старшини, шляхти. Для пошиття запаски використовували різноманітні тканини. В сільському вбранні це були сукно і полотно домашнього виробництва: «запаска проста синятка суконна»; «запаска бела проста» (1756 р.) [4, с. 340, 341]. Домоткані полотняні запаски були як однотонними, так і візерунчастими. Візерунки наносилися у техніці вибійки: «запаска девчача вибивата простого полотна» (1756 р.) [4, с. 342]. Запаски заможних жінок шили з дорогих ґатунків купованої іноземного виробництва (парчі, золотоглаву, штофу, атласу, гризету, білокосу, канавата, табину, полутабину, штамету, полуштамету): «запаску одну золотою парчи по зеленому штофу» (1767 р.) [5, с. 766]; «запаска штофова блакитная з розными кветами» (1730 р.) [6, с. 367], «запаска красная суто парчевая золотая; запаска белая парчевая; запаска грезетова понсовая» (1771 р.) [7, с. 466]; «запаска золотоглавная папужая» (1730 р.) [6, с. 367]; «запаска атласова з галонами срібними» (1750 р.) [5, с. 593], «запаска полутабинкова зелена, запаска канавиту персидского» (1746 р.) [4, с. 309], «запаску адни красного

табыну» (1771) [8, с. 523], «запаска блакитна штаметова» (1756 р.) [4, с. 341], «запаска газетовая понсовая серебряная» (1758 р.) [9, с. 239].

Найпопулярнішою купованою тканиною для пошиття запасок був штамет. Кольорова палітра запасок була різноманітною: однотонні (білі, зелені, червоні, вишневі, фіалкові, сині, голубі, попелясті), різнокольорові (смугасті, квітчасті). Але найчастіше в джерелах зустрічаються запаски синього та зеленого кольорів.

Кількість запасок відповідала кількості плахт або спідниць. В гардеробі заможної жінки до кожної спідниці йшла своя запаска. Тому їх налічувалось не менше, ніж спідниць. Судячи з того, що запаску шили з дорогих тканин, подібно до спідниць оздоблювали золотим та срібним мереживом, галуном, вишивкою, вона не мала практичної господарчої функції, а швидше була декоративним доповненням до жіночого вбрання: «запаска штофовая по белой земле з разными цветами з сеткою золотою» (XVIII ст.) [10, с. 43]; «запаски белой грезетовой шитой серебром, от юпки такой же» (1775 р.) [11, с. 34].

Фартух, фартук — жіноче поясне незшите вбрання у вигляді шматка тканини, синонім запаски.

Моду на фартухи, які доповнювали вбрання заможних жінок, започаткувала ще наприкінці XVII ст. герцогиня де Фонтанж [12, с. 158]. Цю тенденцію було підхоплено у XVIII ст. іншими впливовими жінками: фавориткою французького короля Людовика XV мадам де Помпадур, королевою Марією-Антуанеттою та її матір'ю Марією-Терезією. Фартух у вбранні цих жінок був кокетливим аксесуаром, грою в селянку / служницю / пастушку. Мода на фартух з дорогих, оздоблених вишивкою та мереживом тканин (тафта, муслін, шовк) поширилася на вихідний костюм знатних дам не тільки у XVIII ст., а й тривала все XIX ст. Побутування запасок у вбранні заможної верстви населення України було тільки даниною моді, а й відповідало традиційним уявленням про костюм, оскільки цей вид одягу побутовув у селянському вбранні і був там функціонально необхідним.

Термін «фартух» в українській мові з'явився через польське *fartuch* з середньовісньонімецького *Vortuoch*, нового верхньонімецького *Vortuch* «передник, фартух» [13, с. 186]. Перші згадки цього терміну датуються кінцем XVI ст.: «рубок, фартух»

(1573 р.) [14, с. 174], «сукня, кошуля, пояс, фартух» (1582 р.) [15, с. 35], «три фартухи» (1596 р.) [16, с. 87].

Фартухи шили з різноманітних тканин, якість яких залежала від майнового стану власниці: «фартухов паненских добрых шесть, а шесть простых» (1587 р.) [14, с. 423]. Простіші фартухи шили з різних гатунків полотна: «фартухов ткацких тонких 16» (1582 р.) [17, с. 130], «фартухов коленских шесть» (1582 р.) [17, с. 130], «и на два фартухи околистых отдадам своей работы домови тонкого полотна» (1607 р.) [18, с. 298], «фартух полотна ткацкого» (1650 р.) [19, с. 569], «фартух полотняной» (1690 р.) [39, стлб. 1193], «фартухів швабських два» (1756 р.) [5, с. 680].

Фартухи з іноземного полотна могли додатково оздоблювати кольоровим шовком: «фартухов коленских з чирвоным шелком, фартух коленский с черным шелком» (1576 р.) [20, с. 138].

Окрім полотна, використовували також і вовняну тканину: «фартух чорный гарасовый» (1657 р.) [18, с. 433].

Для пошиття святкових, багатих фартухів заможні власниці використовували парчу, штоф, атлас, табін, білокос, флеру, адамашку: «в оном же бауле положено: фартуков женских: парчевой, травы золотые по голубой земле» (1724 р.) [21, с. 14], «парчевой, по белой земле золотыя травы, парчевой, по малиновой земле травы сребренныя, парчевой, по гвоздичковой земле золотыя травы, штофовой белой, травы разныя шолквыя, штофовой, по сине земле белыя травы, штофовой малиновой, штофовой желтой» (1724 р.) [21, с. 15], «атласной желтой, шит сребром» (1724 р.) [21, с. 40], «табыновой зеленой, белокосовой чиживой с красными травами» (1724 р.) [21, с. 15], «табынковой голубой, табынковой алой, флеровой гвоздишной, табынковой жаркой» (1724 р.) [21, с. 35], «фартух адамашковый черный» (1649 р.) [19, с. 554—555].

Дорогі фартухи додатково оздоблювали мереживом та позументом: «парча золотая, травы по синей земле, кругом обложено кружевом с городками, золото с сребром» (1724 р.) [21, с. 14], «парчевой по меранцовой, сребренныя травы, съисподни обложен кружевом золото с сребром с городками» (1724 р.) [21, с. 15], «малиновой парчевой, травы золотыя, обложен кружевом, парчевой зеленой, травы золотыя,

обложен кружевом» (1724 р.) [21, с. 35], «парчевой белой, золотыя травы, обложен позументом» (1724 р.) [21, с. 40].

Якщо фартух шили з простіших тканин, то він міг бути оздоблений вишивкою: «фартух шитый, коштовный» (1650 р.) [19, с. 569].

В сільському костюмі кінця ХІХ — початку ХХ ст. цей термін продовжує побутовати не лише у його попередньому значенні «запаска», а й у значенні «спідниця» [22, с. 69]. Відмінність між запаскою і фартухом у сільському костюмі досить часто полягала в тому, що під фартухом розуміли вироби, пошиті з купованого або домотканого полотна, тоді як запаска була вовняною або парчевою.

Плахта — поясний частково зшитий жіночий одяг, виготовлений з тканого кольорового вовняного або шовкового полотна. Своєрідність плахти полягала в тому, що шматком (або двома зшитими до половини і перегнутими шматками) спеціально витканої тканини огортали стан поверх довгої сорочки таким чином, що краї плахти сходились попереду, але не перекривали один одного, залишаючи вертикальну щілину, через яку було видно сорочку. Поверх плахти одягали запаску, яка прикривала сорочку.

Термін «плахта» походить від праслов'янського *plaxъta* — полотно, простирадло, покривало, навіс [1, с. 433].

Хоча багато дослідників стверджували про існування цього поясного жіночого одягу ще в Х ст., але, на нашу думку, говорити про плахту як про повноцінний компонент строю можна лише з ХVІ ст. В джерелах другої половини ХVІ ст. є свідчення того, що плахти носили як заможні міщани, так і селяни: «познимали... з жонки сермягу, рантух, плахту» (1575 р.) [23, с. 425]. Плахти різнились кольором і якістю ниток, з яких вони ткались. Більш дорогі, святкові були виткані з шовку або вовни з шовком, а звичайні — лише з вовни. Серед переліку майна згадуються вовняні («плахот шерстяных 17» (1724 р.) [21, с. 48]) та шовкові («плахт шолоковых... 10» (1724 р.) [21, с. 36], «плахот две, шовком тканых» (1719 р.) [25, с. 302], «плахт едвабних дві» (1756 р.) [5, с. 680]).

Також маємо свідчення про плахти, які, очевидно, були ткані з вовни, але з додатком шовкових ниток: «плахта синятка, шолком перетикана» (1723 р.) [4, с. 141]; «плахта, шовком перетиканая» (1723 р.) [24, с. 350].

Як правило, шовкові плахти на противагу вовняним називали «добрими»: «плахоть шесть добрых шолоковых» (кінець ХVІІ — початок ХVІІІ ст.) [25, с. 563—564]; «в скрине — плахот шовковых добрых осьм» (1720 р.) [4, с. 118]. Так само «добрими» вважались плахти червоного кольору («плахту червоную добрую» (1575 р.) [23, с. 425]), на відміну від плахт синього, які вважались простими: «плахот две — червчату добрую, а другу синятку» (1657 р.) [42, с. 90]; «плахта синятка проста» (1756 р.) [4, с. 341]. На відміну від плахт червоного кольору, які вважались святковими і більш дорогими, плахти синього кольору були буденними і майже вдвічі дешевшими: «побрали: плахту чырвоную, за пятьдесят грошей купленую, другую синюю, за пулкопы грошей купленую» (1599 р.) [14, с. 622]. Їх носили жінки при виконанні різноманітних господарських робіт. Плахти синього кольору видавали служницям: «дивци кухарце дворовой дается в год з казни дворцовой денег два рубля и плахта синятка»; «в том же дворце старуха, которая всякими женскими делами порядкует; дается ей денег з казни дворцовой два рубля и плахта синятка» (1734 р.) [26, с. 277].

Двоколірні червоно-сині плахти називали «напольными» [22, с. 66]: «плахта напо(л)ная с че(р)цом» (1583 р.) [46, с. 65]; «наполка черчата» (1756) [4, с. 341], «плахот наполь щерцем чотыри» (тобто основа якої наполовину червона з синім, 1575 р.) [14, с. 201]; «плахту червчатую синятю» (1688) [25, с. 41]. Окрім червоних і синіх, джерела фіксують й інші кольори: жовтий — «плахот... самосилок три» (корені самосила гайового (*Teucrium chamaedrys* L.) дають різні відтінки жовтого кольору, 1575 р.), «плахта шовковая светложелтая» (1756) [4, с. 342], грушевий — «плахта шовкова грушкова нова» (1756) [4, с. 341], сірий — «плахт серова цвету» (1775 р.) [27, с. 185], чорний — «чорных плахот чотыри» (1593 р.) [28, с. 98], жовтий з чорним та білим — «плахта шовковая желта с черными и белыми» (1756 р.) [4, с. 342].

Характерною особливістю плахтової тканини був її геометричний візерунок, найчастіше у вигляді квадратів: «плахта с клетками нова» (1756 р.) [4, с. 341].

Плахти носили разом з фартухами-запасками: «взявши плахту и запаску... пошла до церкви» (1717 р.) [4, с. 91], і тому часто в переліку майна

разом з плахтою є згадка і про запаску: «плахот две шолоковых до запасок две» (1710 р.) [29, с. 16].

Оскільки плахтові тканини (особливо шовкові) мають складну техніку виробництва, цілком зрозуміло, що у XVI—XVIII ст. це були вироби висококваліфікованих майстрів-професіоналів. Не випадково, що плахта була частим предметом крадіжок і судових справ [30, с. 212].

Наприкінці XVIII ст. плахта виходить з ужитку панського вбрання і замінюється спідницею.

У XIX — на початку XX ст. плахта, виткана лише з вовни, продовжує побутовувати в селянському вбранні Середнього Подніпров'я, Лівобережжя та Степової України, поступово витісняючися спідницею.

До **зшитого жіночого стегового вбрання**, яке зустрічається в джерелах, відносяться сподниця, саян, андарак, хусти.

Сподниця — жіночий зшитий стеговий одяг. Термін «сподниця» походить від старослов'янського подъ «низ» [1, с. 287]. Цей термін зустрічається в джерелах з першої половини XVII ст. [2, с. 48] в описах майна заможних жінок: «хуст небожки малжонки мое, яко: кошули, рантухи, сподницы» (1621 р.) [28, с. 508].

Відповідно до майнового стану власниць їх шили з різноманітних шовкових та вовняних тканин переважно іноземного виробництва. Частіше сподниці шили з шовкових тканин, серед яких зустрічаються парча, златоглав, атлас, табин, напівтабин, штоф, лудан, байбарак, білокіс, дукля, гредетур, гола, китайка, канавац («сподниця штофу французького зелена» (XVIII ст.) [10, с. 44]; «сподниця красная дуклевая»; «сподниця голевая, блакитная» (1748 р.) [31, с. 146—47].

Хоча вовняні тканини, з яких шили сподниці, рідше фігурують у джерелах, але їхній асортимент також був достатньо різноманітним: грезет, рецета, сая, мухаяр, штамет, камлот («сподниця красная, грезетовая з зеленим кветом (1748 р.) [31, с. 146—147]; «сподниця саевая, чорная» (1649 р.) [19, с. 554]; «сподниця зелена штаметова» (1751 р.) [5, с. 581].

По низу сподниці часто прикрашалися срібним та золотим мереживом (сіткою, карункою), галуном, позументом, стрічками: «сподниця грезетовая кривавая з сребраною сеткою» (1771 р.) [7, с. 465]; «сподниця штофная разноцветная, белая, з золотою

сеткою» (1748 р.) [31, с. 146—147]; «сподниця белокосовая с карункою сребнозолотною» (1744 р.) [9, с. 218]; «сподниця новая, белокоосу доброго, у пять брит, локот десять вкруг, золотим галуном обложена в три ряди» (1729 р.) [24, с. 352]; «сподниця зеленой грезеты, внизу одноличной широкой позумент» (1767 р.) [16, с. 766]; «сподниця дукле венечкой зеленой, подбита крашениною розною всподу, а обложена лентою суто сребною вкруг» (1746 р.) [4, с. 309].

Для того, щоб такий виріб краще тримав форму і менше забруднювалася, його з-під споду підшивали іншою тканиною, найчастіше фарбованим полотном домашнього виготовлення: «сподниця канавацова пестра, подшита вся крашениною гранатовою»; «сподниця новая грезетовая чорная, внизу кругом вдвое ушитый сребренный газ, внизу подшита чорною крашениною» (1767 р.) [16, с. 766]. Але могли підшивати й вовняною тканиною: «сподниця полуштафова, пасеста, подшита полуштаметом зеленим» (1746 р.) [4, с. 309]. Шовкові сподниці яскравих кольорів підшивали тканиною іншого, теж яскравого кольору, а підшивка вовняних сподниць темних кольорів була, як правило, чорного кольору.

Сподниця одягалась разом з корсетом (кабатов, шнурівкою, нагрудником, бострогом), і тому її колір, якість тканини, оздоблення узгоджувалися з ним, створюючи своєрідний ансамбль: «килка сподниц блатватных с кабатами» (1649 р.) [32, с. 132], «юпка парчевая малиновая, на подоле в 3 ряда кружево, подложена крашениною; бострок малиновой парчевой травы золотыя обложен кружевом» (1724 р.) [21, с. 34], «сподниця китайчатая чирвоная приношенная з кабатом гафтованим; сподниця попелястая новая з кабатом з золотими потребами» (1701 р.) [33, с. 989].

Сподниця і корсет могли шитись як з однакових, так і з різних тканин, але переважно контрастних кольорів: «сподниця новая блакитного лудану великой руки, у чтири брити, локот восемь в доле, кругом в три ряда борщевими басаманами обложена, шнуровка червоного лудану корунками золотыми, як ведеться, обложена; сподниця крашеншою вся подшита» (1729 р.) [24, с. 352]; «сподниця отласовая папузая с шнуровкою златоглавною блакитною, сподниця рецетовая червоная з шнуровкою отласовою жовтою» (1730 р.) [6, с. 367].

Окрім корсету до сподниці одягали фартух (запаску), який теж шився з таких самих дорогих тканин: «сподницю моринову небеску и пояс шовковы, и запаску небеску...» (1751 р.) [5, с. 581].

Про крій сподниць нам мало що відомо, але іноді зазначається, що «сподниця камлоту андельського клинчаста» (1746 р.) [4, с. 309], тобто пошита з викроєних клинів. Можна також припустити, що сподниці могли шитись і з прямих полотнищ, зібраних на талії, особливо, коли для їх пошиття використовували не цупку вовняну тканину, а більш тонкий шовк. Будучи з початку XVII ст. одягом заможних жінок, сподниця поступово входила в побут менше забезпечених верств населення.

У XIX — на початку XX ст. сподниця поступово витісняла інші види традиційного жіночого незшитого одягу (плахти, опинки, обгортки, запаски), які побутували в сільському вбранні, і з другої половини XX ст. стала практично єдиним жіночим стегновим одягом.

Саян, соян — сукня або спідниця, яку носили заможні шляхтянки та жінки козацької старшини. На думку багатьох дослідників, в українську мову, як і в білоруську та російську, слово потрапило з італійської через польське посередництво: *saione* (груба широка фуфайка) [2, с. 88]. Можна також припустити, що цей термін походить від польського *saja* — вовняна тканина, яку з XIV ст. експортували з Західної Європи, а з XVI ст. виробляли в Гданську та Силезії [34, с. 160].

Перші згадки про саян датуються початком XVI ст. У джерелі 1513 р. київський пан Іван Олександрович заповідає своїм донькам по «саяну утерфиновому и муслинскому з кшталтиками оксамитними» [35, с. 345]. В іншому джерелі, датованому другою половиною XVI ст., йдеться про саян з гудзиками: «саян чирвоный адамашковый с кнафлями позолотистыми; саян китайчаный с кнафлями позолотистыми» (1563 р.) [36, с. 127]. Можливо, як і в польському вбранні, у цьому контексті у XVI ст. він означав жіночу сукню [34, с. 160].

Стосовно жіночих саянів в описах кінця XVII — початку XVIII ст. зрозуміло, що мова йде вже про спідницю. На це вказують його розміри, які завжди приблизно однакові: довжина півтора аршина (108 см), а ширина від чотирьох до п'яти аршин (від 288 до 360 см).

Саян шили з різних гатунків вовняних, суконних та шовкових тканин: «саян утерфину бурнатного; саян мухояру чорного с оксамитом» (1576 р.) [14, с. 207], «саян суконний червоный фалюндышевый, кшталт оксамитный чорный» (1639 р.) [37, с. 154], «саян чорного фалюндышу с оксамитом» (1578 р.) [37, с. 123], «саян адамашковый черлений, саян китайки двоеличное, два саяны влоского сукна черленые» (1563 р.) [37, с. 100]. Саяни з дорогих тканин (об'яр, ізорбаф, атлас, тафта) по низу оздоблювали кількома смужками коштовної тканини або мереживом: «саянов оксамитных чотыри: оден чорного оксамиту рытого з тремя брамами золотоглавовыми...» (1573 р.) [38, с. 245]; «соян атласной зеленой, ветхой, длиною полтора аршина в подоле 4 арш. 7 вершк., в круги по подолу круживцо золотное втрое» (1690 р.) [39, стлб. 1129].

В комплекті до саяна зазвичай йшов корсет (кшталтик, бострог, нагрудниця); корсет могли іноді пришивати до саяна, утворюючи таким чином сукню, або одягати окремо: «саян, обьярь серебрянная, по осинової землі трави золотыя, кружево немецкое золото с серебром с городами — у него бострог обьяринной жаркой с травки золотыми, кружево золото с серебром» (1705 р.) [73, с. 174]; «соян изорбафной вишневой, по тому изорбафу травы золотные с шолком, на подоле голунец з городаи золотный, обложен втрое, подложен сукном жолтим к нему пришита нагрудница обьяри крапивной цветной, по ней травки золото с серебром, в круги и по швам обложена голунцом золотним з городаи, на ней 6 гапелек серебряных» (1690 р.) [39, стлб. 1033], «саян фалендышовый бурнатный, кшталтом оксамитным чорным» (1639 р.) [37, с. 153].

З середини XVIII ст. термін саян зникає, і його місце посідають спідниця, робронд або сукня.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. саян в означенні спідниці зустрічається вже тільки у сільському традиційному вбранні деяких регіонів України [22, с. 68].

Термін **«андарак»** (индерак, бандорак) має два значення: 1) жіноча сукня або спідниця; 2) чоловіче і жіноче верхнє вбрання, підбите хутром [34, с. 72].

Термін походить від німецького *Unterrock* [2, с. 50; 67, с. 78], що буквально означає «нижня спідниця» [40, с. 72]. В українську мову цей термін потрапив з

польської (старопольське *inderak*) у XVII ст., хоча у Польщі він зустрічається вже з XVI ст. [34, s. 72].

Українські джерела дають нам відомості лише про тканину, з якої його шили («бандорак бугасовий» (1746—1751 рр.) [5, с. 608]), та деякі деталі його оздоблення («індерак матеріальний білий, коруни золоті, гафтовані» (1690 р.) [18, с. 728]).

У сільському традиційному вбранні цей термін зберігся до початку XX ст., позначаючи спідницю з домотканної тканини [22, с. 60].

Термін «хусты» має три значення: 1) біле полотно; 2) спідня чоловіча та жіноча білизна; 3) головний жіночий убір — хустка.

Термін походить від польського *chusta* (полотно, білизна) [34, s. 37], в основі якого лежить італійське *fustagno* та середньолатинське *fustanum* (вид бавовняної тканини) [13, с. 286]. Згідно з Ізмаїлом Срезневським, термін вперше згадується в грамоті 1388 р. [41, с. 1424] і фігурує в джерелах до середини XVII ст.: «бодни две с хустами белыми ув одной было сувоев полотна тонкого три...» (1580 р.) [14, с. 328].

У джерелах під хустами могли розуміти узагальнений термін для позначення полотна, сорочок і стегового одягу, вживаючи словосполучення «хусты белые»: «из белыми хустами» (1570 р.) [42, с. 23], «хуст белых скриня и бочка забитая» (1650 р.) [43, с. 193], «скрынка малая с хустами белыми» (1639 р.) [37, с. 154], «хуст белых, мужских и жоноцких, и полотна нимало» (1582 р.) [19, с. 121], «скриню с хустами белыми, в которой было кошул три тонких; рантухов три; серпанков два крамных» (1585 р.) [14, с. 404], «хусты белые, обрусы и ручники» (1585 р.) [44, с. 124], «скриню с хустами белыми...; кошуль три тонких...; рантухов три...; серпанков два крамных...» (1585 р.) [19, с. 151—152], «хуст белых, кошул женских и мужских, наметок, рубцов, обрусов, тавален, хусток немало» (1605 р.) [43, с. 58], «хуст белых в скрынцы и по жерди, кошуль, рантухов, обрусов, полотен» (1597 р.) [14, с. 596].

Словосполучення «хусты белые» синонімічне до «плате белое». Ці два терміни побутували одночасово.

Досить часто термін хусты має прикметники «чоловічий та жіночий», що вочевидь означає, що мова йде про сорочки: «хусты белые белоголовские и мужские кошули, кошулки, рантухи, обрусы» (1598 р.) [28, с. 240], «хусты белоголовские и мужские» (1609 р.) [43, с. 125], «хусты белые мужские и жен-

ские» (1609 р.) [43, с. 126], «...сукманы и хусты мужские и белоголовские... побрали» (1618 р.) [16, с. 261], «хусты белые мужские и жоноцкие» (1618 р.) [19, с. 391—392].

Маємо також свідчення, що хусты декорувалися вишивкою: «хусты белые, хусты гафтованные золотом, шите едвабем..» (1622 р.) [19, с. 428—430], «хусты белые, розмаитые, едвабем чырвоным и былоу шитые» (1625 р.) [19, с. 458—459].

В окремих документах до хуст, окрім білого полотна і сорочок, зарахована і жіноча спідниця: «хуст небожки малжонки мое, яко: кошули, рантухи, сподницы» (1621 р.) [28, с. 508]. Можливо, тут мова йде про полотняну спідницю.

Хусты, як цінне рухоме майно, часто ставали предметом грабунку: «побрали: сермягу, кожуж, копак, хуст белых..., кошуль три...» (1596 р.) [16, с. 87], «побрали... сукманов, одежи домовое и хуст белых...» (1617 р.) [16, с. 223], пограбовано «хуст бирых» (1597 р.) [28, с. 137].

В наступні історичні періоди цей термін у значенні «спідня білизна» вийшов з ужитку, залишившись лише у значенні жіночого поясного одягу та головного убору [22, с. 70, 126] деяких регіонів України.

У джерелах для позначення **чоловічого поясного вбрання** відносяться такі терміни: портки, убрание, штани, шаровари, плюдри.

Портки — штани. Термін походить від давньоруського *пъртъ* «шматок тканини, одяг, покривало» і відомий з XII ст. [45, с. 334]. У другій половині XVI ст. цей термін, що раніше мав широке значення «одяг взагалі», набуває конкретного значення «штани» [2, с. 34].

Портки шили з різноманітних гатунків полотна, вовни та сукна: «двои портки льняные» (1690 р.) [39, стлб. 1154], «шестнадцатеро порток рубкового тонкого и льняного полотна» (1690 р.) [39, стлб. 1169], «порты кисейная» (1690 р.) [39, стлб. 1055], «портки караеи белое, дано копу гро-ше(и)» (1584 р.) [46, с. 106], «порто(к) — двое, и(д)ны караеиные, другие шебеди(н)ские» (1584 р.) [46, с. 107], «портки фалондыш лазуровое з гафтками» (1599 р.) [19, с. 273], «портки фалендышковые» (1596 р.) [14, с. 568].

Більшість згадок про портки, які були пошиті з різних гатунків полотна, згадуються в комплекті з сорочкою: «рубашка с портками — 30 коп.» (1772 р.)

[6, с. 328], «рубях с порты» (1775 р.) [55, с. 197], «мужских рубях рускова полотна с портками 29» [21, с. 20], «мужеских рубашек три; порткы одны» (1744 р.) [4, с. 305].

Згідно з джерелами XVIII ст., портками називали переважно саме спідні штани: «ключнику дво-рцевому, дається в год рубашок пар две, с портками, кожух, свита, убранья свитніе, шапка простая, чобот пар две и пояс» (1734 р.) [26, с. 277], «нижнее платье — суконное широкое, шаровары, а под ними портки широкіе же, убрание называемые» (1783 р.) [74, с. 32].

У значенні «полотняні штани» термін «портки» продовжував побутувати і наприкінці XIX — на початку XX ст. в сільському вбранні деяких регіонів України [22, с. 73].

Убрание — чоловічий поясний одяг, штани. Термін походить від польського ubranie «вбрання до ніг», що очевидно і сприяло появі цього терміну на означення чоловічого одягу.

Термін почав широко вживатися з середини XVI ст. [2, с. 36]. Найчастіше він вживався в означенні штанів, пошитих з сукна різних гатунків («убранне суконное» (1719 р., 1734 рр.) [24, с. 347; 51, с. 33], «убраня сукна белого» (1750 р.) [53, с. 587], «убранья свитніе» (1734 р.) [26, с. 277], «убране нижние, одны сини швебедин» (1578 р.) [37, с. 122]), але найчастіше фігурує каразея білого кольору («убране сукна каразеи белое» (1585, 1592, 1588, 1582, 1578, 1580 рр.) [42, с. 240; 38, с. 442; 28, с. 97; 20, с. 143; 17, с. 130; 48, с. 169], хоча зрідка можна зустріти і каразею темнозеленого («убране взя(л) те(м) нозеленые, каразыевое» (1582 р.) [46, с. 44]), зеленого («убране каразеевое зеленое» (1600 р.) [19, с. 277]) або блакитного («убране... другое каразиевоє блакитное» (1599 р.) [14, с. 627]) кольорів.

Окрім каразеї, убрание шили з фалендишу, люньського сукна, утерфіну, а також з сермяжного сукна («убране(и) двое, о(д)но фале(н)дышовое, а другое лу(н)ское» (1611 р.) [47, с. 33—34], «убране фалендышовое лязуровое» (1649 р.) [32, с. 310], «убране нижнее лунское» (1572 р.) [37, с. 118], «убране суконное сермяжное» (1582 р.) [17, с. 131], «убраней сукна сермяного двое» (1575 р.) [66, с. 200]). Як правило, убрание з фалендишу було червоного кольору («убране фалондышовое черленое» (1582 р.) [17, с. 130], «убранье чирвоное фалондышовое»

(1587 р.) [14, с. 417]), з люньського сукна — блакитного, синього або червоного («убране блакитное люньское» (1565 р.) [48, с. 112], «убране люньское синее» (1575 р.) [17, с. 67], «третее убрание чи(р)воное взя(л), лу(н)ское» (1582 р.) [46, с. 44]), а з утерфіну — чорного («убраней двое утерфиновых чорных» (1588 р.) [42, с. 240], «убранье чорное утерфиновое» (1597 р.) [49, с. 290], «убране чорное утерфиновое ветхое» (1580 р.) [44, с. 123]). Колір убранья могли узгоджувати з кольором верхнього плечевого вбрання: «жупан и чуга чорные фалендышовые и убрание того ж сукна» (1597 р.) [28, с. 137], «бронатную делию з убранием брунатным» (1596 р.) [14, с. 557].

Убрание з сукна застібували на гудзики: «убране новое фалондышовое з кгузами сребренными» (1599 р.) [14, с. 627].

Для пошиття цього вбрання, окрім сукна, використовували і полотно: «убраней полотеньных четверо» (1575 р.) [14, с. 200], «убра(н)я поло(т)на простого, то(н)кого — а убра(н)я поло(т)на то(л)стого — два(д)ца(т)» (1584 р.) [46, с. 75], «убра(н)я полоте(н)ны(х) — шестеро» (1584 р.) [46, с. 105], «мужеска сорочка рубкова с убранием московского полотна» (1746 р.) [4, с. 309], «льняних сорочек съ убраньями» (1748 р.) [31, с. 146].

Зрідка зустрічаємо відомості про убрание зі шкіри: «убране замшовое» (1587 р.) [14, с. 422].

Наприкінці XVIII ст. убранием називали спідні штани, які одягали під верхні: «нижнее платье — суконное широкое, шаровары, а под ними портки широкіе же, убрание называемые» (1786 р.) [74, с. 32]. Як зазначає Афанасій Шафонський, нижні портки були білого кольору [74, с. 33].

Термін «убране продовжує» побутувати і у XIX ст. Так, приміром у гуцулів убранием називалися голубі або сині штани з фабричного сукна [50, с. 66, 82].

Штани — чоловіче стегове вбрання. Термін запозичений з тюркського *ıltan* «підштанники» [51, с. 59; 13, с. 477] або з іранського **l̥tān*-а [52, с. 21].

В українську мову термін штани міг потрапити як через російську, так і безпосередньо з татарської, де під терміном «штан» розуміють верхні шаровари. В багатьох джерелах в переліку пограбованого у татар майна серед іншого зустрічаються і штани: «одни штани суконные, одни шалвари» (1750 р.) [53, с. 442]. Також маємо згадки про «турецкие штани» (1750 р.) [53, с. 444].

В українських джерелах термін «штани» фіксуються з першої половини XVIII ст. [2, с. 37]: «сукна макового купил на штаны 5 локоть» (1740 р.) [54, с. 20].

Штани шили з різних гатунків сукна, тафти, плісу, камки, атласу, кумача, полотна: «штани кармазные» (1752 р.) [5, с. 646], «за штаны сермяжные 4 коп.» (1772 р.) [6, с. 331], «суконные штаны; старые красные кумачные штаны» (1686 р.) [55, с. 584], «штаны суконные красные кармазинные, ветхие» (1690 р.) [39, стлб. 1040], «штаны тофтяные красные» (1690 р.) [39, стлб. 1038], «штаны красные отласные, ветхие» (1690 р.) [39, стлб. 1199], «штаны плисовые красные» (1775 р.) [27, с. 170].

Штани були переважно різних відтінків червоного або синього кольорів, зрідка зеленого, або різнокольорові: «трои штаны суконные красные, четвертые камчатые красные ж, поношенные» (1690 р.) [39, стлб. 1140], «штаны сукна синего» (1775 р.) [27, с. 182], «штанов двое — одни синий, а другие блакитний» (1754 р.) [56, с. 711], «сукна синего на опанчу, а блакитного на штаны» [53, с. 592], «штаны зеленіе ветхіе — едни» (1750 р.) [8, с. 184—185], «двое штанов: одни кармазные кроение, другие зеленіе» (1755 р.) [5, с. 646], «сорочка тонка белая, штаны пестрови, чоботи жовті» (1754 р.) [56, с. 454].

Хоча переважно в джерелах фіксуються тканини і колір штанів, іноді маємо часткові свідчення і про деякі особливості крою: «штаны отласные красные, подложены вышневым киндяком, ушколи отласные рудожелтіе, в ушколах пояс асенной шовковой» (1690 р.) [39, стлб. 1167], «штаны мои больше, шолком кармазинним виложеніе, со учкуром шолковим кармазиновим і золотими кутасы» (1747 р.) [57, с. 301], «бумазіи на подбой до штанов за 50 к.» (1748 р.) [58, с. 356]. З цих описів видно, що штани, які шилися з тонких шовкових тканин, могли підшивалися іншою тканиною. Звісно, що такі штани носили заможні власники. Бідніші верстви населення шили їх з простого домотканного полотна або сукна: «штаны сермяжные старіе одни» (1723 р.) [24, с. 350]. Штани разом з іншими елементами входили до переліку одягу, який видавався слугам: «в Козинском ключе ординария пастухов и «парубков» (каждого отдельно) составляла: сермяга, шапка или 2 зл. на нее, пояс, штаны, пара обуви, пара головок

к обуви, лапти, 12 аршин полотна» (1740 р.) [59, с. 108 — 109].

Штани на стегнах трималися за допомогою пояса, який міг викинчуватися кутасами.

Термін «штани», який увійшов у побут з середини XVIII ст., є актуальним і до сьогодні у всіх верствах населення.

Шаровари — чоловічі широкі штани. Термін запозичений через тюркське посередництво з іранського *лагавга* — «штани» [13, с. 410].

Найранішу згадку про шаровари знаходимо у білоруських джерелах середини XVI ст.: «шаловары чешского сукна» (1557 р.) [60, с. 415].

В українських джерелах одну з перших згадок про шаровари як одяг яничар знаходимо у наративі Самійла Величка, який у 1720 р., описуючи події 1675 р., написав, що «здобичі з побитих янчарських трупів запорожцям мало що дісталось, окрім зброї, бо на побитих і змерзлих трупах каптани, кунтуші, кожухи, шарвари, шапки, пояси й чоботи були всі тією бусурманською кров'ю так намочені і змерзли в одну плиту, що коли б хто й захотів їх знімати і тим сквернити собі руки, то хіба що розрубав би по одному і здирав з нього, що цінне, шматками» [61, с. 183].

В українських джерелах термін шаровари активно почав з'являтися лише з середини XVIII ст.: «сукна на шаровары» (1749 р.) [57, с. 316]. Таке датування аж ніяк не узгоджується не тільки з уявленням про шаровари у пересічного читача, а й з матеріалами, надрукованими в поважних наукових дослідженнях, присвячених історії українського костюму. Так, у своєму дослідженні Тамара Ніколаєва з посиланням на працю Гійома Левассера де Боплана пише про наявність шаровар у козаків [62, с. 48]. У роботі Майї Білан та Галини Стельмащук [63, с. 42] в описі вбрання козаків з досить розмитим датуванням XVI—XVIII ст. також згадуються шаровари, і в ролі історичного джерела, яке це підтверджує, виступають праці Дмитра Яворницького та Миколи Гоголя. У пересічній людини образ козака, вдягнутого у шаровари, склався завдяки творам образотворчого мистецтва починаючи з XIX ст., сценічному вбранню і сучасних кінострічок. Подаючи згадки про козацькі шаровари, деякі дослідники і широкий загал завжди апелюють до праць Д. Яворницького [64, с. 156—163] та Г.Л. де Боплана [65].

Праця Г.Л. де Боплана вперше була видана у 1651 р., і звісно, всі описи, які там містяться, відносяться до середини XVII ст. В українському перекладі цієї праці, справді, згадуються шаровари [65, с. 72]. Але варто почитати оригінальний текст, щоби зрозуміти, що мова йде геть про інше. Так, у Г.Л. де Боплана серед опису одягу козаків зазначено «d'vn caleçó» [66, с. 57], що означає не шаровари, а навпаки — вузькі штани. У французькій мові слово caleçun означає підштанники або спідню білизну. До речі, термін кальсоні і дотепер вживається саме в цьому значенні. Можна також припустити, що вживаючи цей термін, Г.Л. де Боплан хотів підкреслити не лише, що штани були вузькими, а й те, що вони були полотняними.

Прихильники описів Д. Яворницького забувають, що він працював наприкінці XIX ст., а його описи вбрання козаків найраніше можна датувати кінцем XVIII ст.

Окрім текстів, є ряд і графічних джерел, зокрема зображення в церковному малярстві, особливо в сюжетах Страшного суду. На цих зображеннях, датованих кінцем XVI — першою половиною XVII ст. ми бачимо вузькі штани (або панчохи, що одягнуті поверх таких вузьких штанів), які майже повторюють силует ноги, зрідка показують штани трохи ширші з глибокими складками [67]. Подібні вузькі штани видно і на печатках та гербах Війська Запорозького.

В джерелах та графічних зображеннях широкі штани — шаровари з'являються з середини XVIII ст. Вочевидь, це пов'язано з війнами кінця XVII — першої половини XVIII ст. з Османською імперією та перебуванням козаків за Дунаєм, куди вони були змушені втекти після розгрому Січі російськими військами. Такі штани є й на малюнках Тимофія Калинського (1770—1780 рр.) та на чисельних народних картинах «Козак Мамай», датованих кінцем XVIII—XIX ст.

З письмових документів видно, що шаровари були у переліку речей, пограбованих у татар: «суконья новия шировары одне» (1744) [53, с. 227], «шалваров 18» (1749) [53, с. 345], «шесть шалваров» (1762) [53, с. 325].

Ш. шили з сукна переважно синього, голубого, а й подекуди й вишневого або гранатового кольорів: «шаравари суконніе вишневые» (1728 р.) [68, с. 83], «шароварів гранатових троє» (1756 р.) [5,

с. 681], «шароварь синіого сукна двое» (1749 р.) [16, с. 356], «шаравары сине добри» (1751 р.) [5, с. 581], «шаравари сукна синіого новіе» (1754 р.) [56, с. 635], «шаровары голубыя суконья» (1775 р.) [27, с. 137]. Для пошиття шаровар використовували як сукно високого гатунку («шаровари кармазиновіє маліє — одни» (1750 р.) [8, с. 181]), так і просте біле полотно («шаровари простого белого полотна с опушкою около кишень красною» (1754 р.) [56, с. 662], «с холста шароваре, зшитіє вдвое» (1792 р.) [69, с. 323]). Як видно з опису, шаровари мали кишені, які обшивалися іншою за кольором тканиною. Також для їх пошиття використовували і вовняну тканину: «шеровары стамедныя красныя одни, розшиты галуном голубым» (1750 р.) [8, с. 149]. Маємо згадки і про інші кольори: «шаравары зеленые матерьянные» (1775 р.) [27, с. 143], «шаровари ветхие песочные» (1775 р.) [27, с. 196].

В описі одягу дворян кінця XVIII ст. маємо свідчення про те, що під сукняні шаровари чоловіки одягали «убране»: «нижнее платье — суконное широкое, шаровары, а под ними портки широкіє же, убранье называемые» [47, с. 31—32]. Очевидно, що нижні штани, які одягали під шаровари, були полотняними, бо, як зазначає А. Шафонський, нижні портки були білого кольору [47, с. 33].

Наприкінці XVIII ст. сукняні шаровари виготовлялися централізовано і продавалися на ярмарках Київського, Чернігівського та Катеринославського намісництва: «здешние еженедельные торги и ярмонки наполнены шитыми сермяжными кафтанами пространныго черкасского покрою, суконными, також и тяжинными пространными штанами, шаравары называемыми» [70, с. 44].

У жодному з документів немає згадки про шовкові шаровари, які завдяки некоректній їх сценічній подачі лягли в основу терміну «шароварщина» в сенсі псевдоукраїнського поверхневого трактування української національної культури кінця XX — початку XXI ст.

У своєму прямому розумінні термін «шаровари» вийшов з ужитку наприкінці XIX — на початку XX ст. і вже у сільському вбранні згадується як «шараварки» в означенні буденних, неякісних штанів [22, с. 73].

Плюдри, плондрики — чоловічі штани. Термін походить від німецького Pluderhose. За дани-

ми польських дослідників, слово «плюдри» означає широкі штани з буфами, які носили баварці та шведи: pluder- «німець», «швед» [2, с. 39].

Початково термін позначав штани німецьких ландскнехтів (солдатів) [34, с. 140]. Він відомий з кінця XVI — початку XVII ст.: «плюдры старе аксамитне» (1597 р.) [71, с. 290], «Самуило Сулима... еше два полковники... самого живого взявши... у плюдри пороху насипали» (середина XVII ст.) [2, с. 39]. У відомій промові Івана Мелешка термін згадується як німецька одежа: «белоножки... с немецка заживали плюндрыки» (1589 р.) [72, с. 190].

Наприкінці XIX ст. Яків Головацький, описуючи одяг міщан, згадував про плюдри як про назву жовтих штанів з овечої замші, які носили міщани Надвірної [50, с. 31].

Висновки. Терміни стегового вбрання, які згадуються у письмових джерелах XVI—XVIII століть, дають нам не лише уяву про їх різноманіття, використання різних тканин, крою та статевої приналежності, а й можливість простежити звідки і коли вони потрапили у побутову матеріальну культуру населення території сучасної України. Знання про дату перших згадок про той чи інший вид одягу, і не лише стегового, проявляє більш давні їх види або появу деяких термінів одночасово.

Етимологія дає нам змогу побачити не лише шляхи запозичення самого терміну, а й досить часто і самої реалії.

Правильне трактування терміну та акцентація про перші його письмові згадки іноді може принципово змінити наші звичні уявлення про його побутування.

1. *Етимологічний словник української мови*. Т. 4. Київ: Наукова думка, 2003. 657 с.
2. Войтів Г.В. *Назви одягу в пам'ятках української мови XIV—XVIII ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Львів, 1995. 161 с.
3. *Лохвицька ратушна книга другої половини XVII ст.* (Збірник актових документів). Серія «Пам'ятки української мови. Серія актових документів і грамот». Київ: Наукова думка, 1986. 221 с.
4. *Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст. (матеріали сотенних канцелярій і ратуш Лівобережної України)* (Серія «Пам'ятки української мови XVIII ст.». Серія актових документів і грамот»). Київ: Наукова думка, 1976. 416 с.
5. *Архив Юго-Западной России*. Т. 3. Ч. 3. Киев, 1876. 897 с.
6. Миллер Д.П. Архивы Харьковской губернии. Богодуховский уезд. Г. Богодухов, фамильные бумаги С.Д. Кондратьева. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Т. 13. Харьков, 1902. С. 354—372.
7. Галагановский фамильный архив. *Киевская старина*. 1882. Т. 7. № 11. Ноябрь. С. 452—469.
8. *Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів*. Київ: Наукова думка, 1970. 657 с.
9. *Сулимовский архив. Фамильные бумаги Сулим, Скоруп и Войцеховичей. XVII—XVIII в.* Киев, 1884. 354 с.
10. В-ый Н.К. Платье и белье малорусской пани XVIII ст. *Киевская старина*. 1905. Т. 90. № 7. Июль. Документы, известия и заметки. С. 43—44.
11. *Любецкий архив графа Милорадовича*. Вып. 1. Київ, 1898. 278 с.
12. *Мода и стиль. Современная энциклопедия*. Москва: Аванта+, 2002. 480 с.
13. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 4. Москва: Прогресс, 1987. 864 с.
14. *Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів*. Вып. 1: Волинь XVI ст. Київ: Фенікс, 2014. 776 с.
15. *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Акты о копных судах*. Т. XVIII. Вильна, 1891. 577 с.
16. *Архив Юго-Западной России*. Т. 1. Ч. 3. Киев, 1863. 907 с.
17. Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волини. *Акты, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе*. Т. II. Киев, 1849. 364 с.
18. *Архив Юго-Западной России*. Т. 11. Ч. 1. Киев, 1904. 772 с.
19. *Архив Юго-Западной России*. Т. 1. Ч. 6. Киев, 1876. 615 с.
20. Демченко Л. Майнові розпорядження волинських шляхтичів за матеріалами testamentів та реєстрів спадкового майна XVI ст. *Архіви України*. 2004. № 1—2. С. 112—147.
21. Книга пожитков бывшего черниговского полковника Павла Полуботка и детей его, Андрея и Якова Полуботков, составленная по указу 1724 году майором Михайлом Раевским и лейб-гвардии сержантом Львовым. *Чтения в императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете*. Кн. 3. Ч. V. Москва, 1862. С. 1—90.
22. Матейко К. *Український народний одяг. Етнографічний словник*. Київ: Наукова думка, 1996. 196 с.
23. *Архив Юго-Западной России*. Т. 6. Ч. 8. Киев, 1911. 583 с.
24. Бытовая малорусская обстановка в документах XVII—XVIII ст. *Киевская старина*. 1887. Т. 19. № 10. Октябрь. С. 336—356.

25. *Стороженки: Фамильный архив*. Киев, 1908. Т. VI. 798 с.
26. Описание имений, принадлежащих Гетману Даниилу Апостолу. *Материалы для отечественной истории*. Т. I. Отд. третий. Киев, 1853. 318 с.
27. Полонська-Василенко Н. Майно запорізької старшини, як джерело для соціально-економічного дослідження історії Запоріжжя. *Нариси з соціально-економічної історії України*. Т. I. Київ, 1932. С. 43—206.
28. *Архив Юго-Западной России*. Т. 6. Ч. 1. Киев, 1883. 939 с.
29. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Т. 13. Харьков, 1902. 241 с.
30. Решение по делу о покраже плахт в с. Саванцах у Андрея Саненка. 26 января 1703 г. *Стороженки: Фамильный архив*. Т. VI. Київ, 1908. С. 211—212.
31. Список приданного, полученного дочерью Иваницко-го сотника Павла Миницко-го, Меланьей, при выходе в 1748 г. замуж за в. канц. Петра Стороженка. *Киевская старина*. 1901. Т. 73. № 9. Сентябрь. Документы и заметки. С. 146—147.
32. *Архив Юго-Западной России*. Т. 4. Ч. 3. Киев, 1914. 946 с.
33. *Доба гетьмана Івана Мазепи в документах*. Упоряд. С.О. Павленко. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 1054 с.
34. Turnau I. *Siownik ubioryw: tkaniny, wroby pozatkackie, skyry, broc I klejnoty oraz barwy znane w Polsce od nredniowiecza do pocz.Nitki XIX w.* Warszawa: Semper, 1999. 214 s.
35. Стороженко А. К истории Киева в XV—XVI вв. *Киевская старина*. 1892. Т. 36. № 2. Февраль. С. 339—347.
36. Бершадский С.А. *Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России*. Т. II. Документы и регестры к истории литовских евреев (1550—1569). Санкт-Петербург, 1882. 261 с.
37. Білоус Н. *Тестаменти киян середини XVI — першої половини XVII століття*. Київ: Простір, 2011. 200 с.
38. *Архив Юго-Западной России*. Т. 3. Ч. 8. Киев, 1909. 857 с.
39. Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям, Григорию и Якову. *Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией*. Т. VIII. Санкт-Петербург, 1884. Стлб. 949—1204.
40. *Етимологічний словник української мови*. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1982. 632 с.
41. Срезневский И.И. *Материалы для словаря древнерусского языка*. Т. 3. Санкт-Петербург, 1912. 1684 стлб.
42. *Архив Юго-Западной России*. Т. 1. Ч. 1. Киев, 1859. 640 с.
43. *Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. Пам'ятки української мови XVII ст. Серія актових документів і грамот*. (Збірник актових документів). Київ: Наукова думка, 1981. 316 с.
44. *Автограф української історії: IX—XXI ст. Матеріали до Каталога виставки документів Національного архівного фонду України*. Архіви України. 2005. № 5—6 (258). С. 107—455
45. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 3. Москва: Прогресс, 1987. 832 с.
46. *Актова книга Житомирського міського уряду кінця XVI ст. (1582—1588 рр.)*. Київ: Наукова думка, 1965. 192 с.
47. *Актова книга Житомирського гродського уряду 1611 року* (Серія «Пам'ятки української мови». Серія актових документів і грамот). Житомир: Полісся, 2002. 390 с.
48. *Торгівля на Україні XIV — середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина*. Київ: Наукова думка, 1990. 406 с.
49. Реєстри майна Яна Франкенштайна 1597 та 1602 рр. (Тесленко І. Сліди Франкенштайна на Волині). *Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. CCLX. Кн. 2. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів, 2010. С. 274—296.
50. Головацький Я.Ф. *О народной одежде и убранстве русинов, или русских, в Галичине и Северо-Восточной Венгрии*. Санкт-Петербург, 1877. 85 с.
51. Галенко О. Трофеї половецького вождя Чунгульського кургану: пережиток, ритуальні функції та символіка. *Археологія*. 2016. № 4. С. 42—72.
52. Шапіра Д.Я. Ірано-славїстика. Нотатки щодо іранських, слов'янських, східноєвропейських («руських»), германських, тюркських та хозарських студій. *Rutenisa*. Т. VI. Київ, 2007. С. 7—36.
53. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775*. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2000. 750 с.
54. Маркович Я. *Дневные записки малороссийского подскарбия генерального Якова Марковича*. Ч. 2. Москва, 1859. 520 с.
55. Оглоблин Н. Богатый киевлянин конца XVII в. *Киевская старина*. 1889. Т. 25. № 5—6. С. 578—585.
56. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775*. Т. 3. Київ: Наукова думка, 2003. 952 с.
57. *Архів Коша Нової Запорозької Січі: Корпус документів. 1734—1775*. Т. 1. Київ: Наукова думка, 1998. 698 с.
58. *Дневник генерального хорунжего Николая Ханенка (1727—1753)*, за ред. Ол. Лазаревського. *Киевская старина*. 1886. Т. 16. № 9. Сентябрь. С. 191—194.
59. Баранович А.И. *Магнатское хозяйство на юге Волини в XVIII в.* Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1955. 182 с.
60. *Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею. Акты о копных судах*. Т. XVII. Вильна, 1890. 559 с.
61. Величко С.В. *Літопис*. Переклад з книжної української мови, коментарі В.О. Шевчука. Т. 2. Київ: Дніпро, 1991. 371 с.

62. Ніколаєва Т. *Історія українського костюму*. Київ: Либідь, 1996. 171 с.
63. Білан М.С., Стельмащук Г.Г. *Український стрій*. Львів: Апріорі, 2000. 327 с.
64. Яворницький Д.І. *Історія запорозьких козаків*. Т. 1. Львів: Світ, 1990. 316 с.
65. Боплан Гійом Левассер де. *Опис України, кількох повінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн*. Київ: Наукова думка, 1990. 256 с.
66. *Description d'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne. Conteneues depuis les confins de la Moscovie, insques aux limites de la Transilvanie. Ensemble leurs toeurs, fazons de viures, et de faire la Guerre. Par le Sieur de Beauplan*. A Rouen, Chez Jacques Caillou, 1660. 112 p.
67. Шаменков С. Поясний одяг в гардеробі населення українських земель та в костюмі козацтва кінця XVI першої половини XVII ст. *Блог спільноти та реконструкції козацької доби (17 ст.)*. URL: <http://xvi.blogspot.com/2015/07/xvi-xvii.html>
68. Опись домашних вещей бунчукового товарища Григория Фридрикевича. *Киевская старина*. 1901. Т. 72. № 2. Документы, известия и заметки. С. 82—83.
69. Маслійчук В. До історії жіночого одягу на Слобожанщині (за матеріалами кримінальної справи 1792 р.). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Нова серія. Т. 9. Харків, 2002. С. 232—237.
70. *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.: Описово-статистичні джерела*. Київ: Наукова думка, 1991. 220 с.
71. Тесленко І. Сліди Франкенштайна на Волині. *Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка*. Т. CCLX. Кн. 2. Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. Львів, 2010. С. 274—296.
72. *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею*. Т. 2. Санкт-Петербург, 1865. 228 с.
73. Ефименко А. Старинная одежда и принадлежности быта слобожан. *Харьковский сборник*. 1887. Вып. 1. С. 171—181.
74. Шафонский А. *Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России... в Чернигове 1786 г.* Киев, 1851. 163 с.
- (1976). *The business and vernacular language of the eighteenth century (materials of hundreds of offices and town hall of the Left Bank of Ukraine)*. (Series «Monuments of the Ukrainian language of the eighteenth century». Series of Actual Documents and Certificates). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1876). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 3, part 3). Kyiv [in Russian].
- Miller, D.P. (1902). Archives of the Kharkov province. Bogodukhov district. G. Bogodukhov, family papers S.D. Kondratiev. *Collection of Kharkov historical-philological society* (Vol. 13, pp. 354—372). Kharkov [in Russian].
- (1882, november). Galagan's family archive. *Kyevskaia staryna*, 11 (Vol. 7, pp. 452—469 [in Russian]).
- (1970). *Haydamak movement in Ukraine in the XVIII century. Collection of documents*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1884). *Sulimovsky archive. Family papers Sulim, Skorup and Wojciechowicz*. XVII—XVIII centuries. Kyiv [in Russian].
- V., N.K. (1905, july). Dress and linen of Little Russian lady of the 18th century. *Kyevskaia staryna*, 7 (Vol. 90, pp. 43—44). Documents, news and notes [in Russian].
- (1898). *Liubech archive of Count Miloradovich* (Vol. 1). Kyiv [in Russian].
- (2002). *Fashion & Style. The modern encyclopedia*. Moscow: Avanta + [in Russian].
- Fasmer, M. (1987). *Etymological Dictionary of the Russian Language* (Vol. 4). Moscow: Progress [in Russian].
- (2014). *The Ukrainian Everyday of the Early Modern Age: A Collection of Documents* (Issue 1): Volyn, 16th c. Kyiv: Phenix [in Ukrainian].
- (1891). Acts issued by the Vilnius Archeographic Commission. Land Acts. Vilna [in Russian].
- (1863). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 1, part 3). Kyiv [in Russian].
- (1849). The life of Prince Andrei Mikhailovich Kurbsky in Lithuania and Volhynia. *Acts issued by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts, the highest established by the Kyiv Military, Podolsky and Volyn Governor-General* (Vol. II). Kyiv [in Russian].
- (1904). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 11, part 1). Kyiv [in Russian].
- (1876). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 1, part 6). Kyiv [in Russian].
- Demchenko, L. (2004). *Property orders of Volyn nobles on materials of testaments and registers of hereditary property of XVI century*. *Archives of Ukraine*, 1—2, 112—147 [in Ukrainian].
- (1862). The book of the belongings of the former Chernigov colonel Pavel Polubotkov and his children, Andrei and Yakov Polubotkov, compiled by decree of 1724 by Major Mikhail Raevsky and the Life Guard sergeant Lvov. *Readings in the imperial society of Russian history and antiquities at Moscow University* (Book 3, part V, pp. 1—90). Moscow [in Russian].

REFERENCES

- (1982). *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Voitiv, H.V. (1955). *Names of clothes in monuments of the Ukrainian language of XIV—XVIII centuries*. Thesis for a Candidate Degree in Philology. Lviv [in Ukrainian].
- (1986). *Lokhvitsia Town Hall Book of the Second Half of the 17th Century* (Collection of Actual Documents. A series of Monuments of the Ukrainian Language. Series of Acts and Certificates). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

- Matejko, K. (1996). *Ukrainian folk clothing. Ethnographic Dictionary*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1911). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 6, part 8). Kyiv [in Russian].
- (1887, october). Domestic Little Russian situation in documents XVII—XVII Art. *Kyevskaia staryna*, 10 (Vol. 19, pp. 336—356) [in Russian].
- (1908). *Storozhenkos: Family Archive* (Vol. VI). Kyiv [in Russian].
- (1853). Description of estates owned by Hetman Daniel the Apostle. *Materials for domestic history* (Vol. I). Kyiv [in Russian].
- Polonskaya-Vasylenko, N. (1932). Property of Zaporizhzhia Elder as a Source for Socio-Economic Study of Zaporozhye History. *Essays on the socio-economic history of Ukraine* (Vol. I, pp. 43—206). Kyiv [in Ukrainian].
- (1883). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 6, part 1). Kyiv [in Russian].
- (1902). *Collection of Kharkov historical-philological society* (Vol. 13). Kharkov [in Russian].
- (1908). The decision in the case of theft of plakht in v. Savantsakh at Andrei Sanenok. 26 January 1703. *Storozhenkos: Family archive* (Vol. VI, pp. 211—212). Kyiv [in Russian].
- (1901, september). The list of the dowry received by the daughter of the Ivanitsky centurion Pavel Minitsky, Melania, when he married in 1748, was married. *Canz. Petra Storozhenka. Kyevskaia staryna*, 9 (Vol. 73, pp. 146—147). Documents and notes [in Russian].
- (1914). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 4, part 3). Kyiv [in Russian].
- Pavlenko, S.O. (Ed.). (2007). *Hetman Ivan Mazepa's Day in Documents*. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House [in Ukrainian].
- Turnau, I. (1999). *Dictionary of clothing: textiles, non-stitching wurks, skins, weapons and jewels, and colors known in Poland from the Middle Ages to the beginning of the 19th century*. Warsaw: Semper [in Polish].
- Storozhenko, A. (1892, february). On the history of Kyiv in the XV—XVI centuries. *Kyevskaia staryna*, 2 (Vol. 36, pp. 339—347) [in Russian].
- Bershadsky, S.A. (1882). *Russian-Jewish Archive Documents and materials for the history of Jews in Russia* (Vol. II). Documents and registers for the history of Lithuanian Jews (1550—1569). St. Petersburg [in Russian].
- Bilous, N. (2011). *Kyivans' Testaments in the middle of the XVI — the first half of the XVII century*. Kyiv: Prostrir [in Ukrainian].
- (1909). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 3, part 8). Kyiv [in Russian].
- (1884). Inventory of movable property owned by Little Russian hetman Ivan Samoilovich and his sons, Gregory and Jacob. *Russian Historical Library, published by the Archaeographic Commission* (Vol. VIII, stlb. 949—1204). St. Petersburg [in Russian].
- (1982). *Etymological dictionary of the Ukrainian language* (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Sreznevsky, I.I. (1912). *Materials for the dictionary of the Old Russian language* (Vol. 3, 1684 stlb.). St. Petersburg [in Russian].
- (1859). *Archive of Southwestern Russia* (Vol. 1, part 1). Kyiv [in Russian].
- (1981). *Business language of Volyn and Dnieper region of the XVII century. Monuments of the Ukrainian language of the 17th c. A series of documents and certificates. (Collection of Actual Documents)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (2005). *Autograph of Ukrainian history: IX—XXI centuries. Materials to the Catalog of the Exhibition of Documents of the National Archival Fund of Ukraine. Archives of Ukraine*, 5—6 (258), 107—455 [in Ukrainian].
- Fasmer, M. (1987). *Etymological Dictionary of the Russian Language* (Vol. 3). Moscow: Progress [in Russian].
- (1965). Act Book of Zhytomyr City Government of the End of the 16th Century (1582—1588). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (2002). *Act Book of the Zhytomyr City Government in 1611* (Series «Monuments of the Ukrainian Language». Series of Act Documents and Certificates). Zhytomyr: Polissya [in Ukrainian].
- (1990). *Trade in Ukraine in the XIVth — the middle of the seventeenth century. Volyn and Dnieper*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (2010). Property registers of Jan Frankenstein in 1597 and 1602 (Teslenko I. Traces of Frankenstein in Volhynia). *Notes of the T. Shevchenko Scientific Society* (Vol. CCLX, bk. 2). Proceedings of the Commission of Special (Auxiliary) Historical Disciplines (Pp. 274—296). Lviv [in Ukrainian].
- Golovatsky, Ya.F. (1877). *About folk clothes and decoration of Rusyns, or Russians, in Galicia and Northeast Hungary*. St. Petersburg [in Russian].
- Galenko, O. (2016). *Trophies of the Polovtsian leader of the Chungul mound: overdrive, ritual functions and symbolism. Archeology*, 4, 42—72 [in Ukrainian].
- Shapiro, D.Ya. (2007). Iranian Slavic Studies. Notes on Iranian, Slavic, Eastern European («Rus'»), German, Turkic and Khazar Studies. *Ruthenica* (Vol. VI, pp. 7—36). Kyiv [in Ukrainian].
- (2000). *Archive of the New Zaporozhye Sich Kosh: The case of documents. 1734—1775* (Vol. 2). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Markovich, Y. (1859). *Day notes of the Little Russian subcarbia of General Yakov Markovich* (Part 2). Moscow [in Russian].
- Ogloblin, N. (1889). The rich Kyiv citizen of the end of the XVII century. *Kyevskaia staryna*, 5—6 (Vol. 5, pp. 578—585) [in Russian].
- (2003). *Archive of the New Zaporozhye Sich Kosh: The case of documents. 1734—1775* (Vol. 3). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- (1998). *Archive of the New Zaporozhye Sich Kosh: The case of documents. 1734—1775* (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

- Lazarevsky, OI. (Ed.). (1886, september). Diary of General Coronet Nikolai Hanenok (1727—1753). *Kyevskaia staryna*, 9 (Vol. 16, pp. 191—194) [in Russian].
- Baranovich, A.I. (1955). *Magnate economy in the south of Volhynia in the XVIII century*. Moscow: Publisher of the USSR Academy of Sciences [in Russian].
- (1890). Acts issued by the Vilnius Archeographic Commission. Land Acts (Vol. XVII). Vilna [in Russian].
- Velichko, S.V., & Shevchuk, V.O. (Ed.). (1991). *Chronicle* (Vol. 2). Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Nikolaeva, T. (1996). *History of Ukrainian costume*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Bilan, M.S., & Stelmashchuk, H.H. (2000). *The Ukrainian costume*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
- Yavornitsky, D.I. (1990). *History of Zaporozhye Cossacks* (Vol. 1). Lviv: World [in Ukrainian].
- (1990). Beauplan Guillaume Levasser de. Description of Ukraine, several provinces of the Kingdom of Poland extending from the borders of Muscovy to the borders of Transylvania, together with their customs, way of life and waging wars. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Description of Ukraine, which are several provinces of the Kingdom of Poland. Contained from the confines of Muscovy, insques on the borders of Transylvania. Together their manners, ways of life, and to make the War. By the Sieur de Beauplan*. In Rouen, Chez Jacques Cailloué, 1660 [in French].
- Shamenkov, S. (2015). Belt of clothing in the wardrobe of the population of Ukrainian lands and in the costume of the Cossacks at the end of the XVI — first half of the XVII century. *Community Blog and Cossack Reconstruction (17th c.)*. Retrieved from: <http://xviic.blogspot.com/2015/07/xvi-xvii.html> [in Ukrainian].
- (1901). Inventory of household items of Bunchukovy comrade Grigory Fridrikevich. *Kyevskaia staryna*, 2 (Vol. 72, pp. 82—83). Documents, news and notes [in Russian].
- Maslychuk, V. (2002). On the history of women's clothing in the Slobozhanshchina region (according to the criminal case materials of 1792). *Collection of the Kharkov Historical and Philological Society. New series* (Vol. 9, pp. 232—237). Kharkiv [in Ukrainian].
- (1991). *Descriptions of Kharkov governorate of the late eighteenth century: Descriptive and statistical sources*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Teslenko, I. (2010). *Traces of Frankenstein in Volhynia. Notes of T. Shevchenko Scientific Society* (Vol. CCLX, bk. 2, pp. 274—296). Proceedings of the Commission of Special (Auxiliary) Historical Disciplines. Lviv [in Ukrainian].
- (1865). *Acts relating to the history of southern and western Russia, collected and published by the Archeographic Commission* (Vol. 2). St. Petersburg [in Russian].
- Efimenko, A. (1887). Antique clothing and household appliances Sloboda. *Kharkov collection* (Issue 1, pp. 171—181) [in Russian].
- Shafonsky, A. (1851). *Chernigov governorate topographic description with a brief geographical and historical description of Lesser Russia ... in Chernigov 1786*. Kyiv [in Russian].